

РОЗВІДКИ

УДК 613.888.15:94(477) «1648/179»

Ігор Сердюк

●

КОНТРАЦЕПЦІЯ В СУСПІЛЬСТВІ ГЕТЬМАНЩИНИ ТА ЇЇ (НЕ)ЗАСТОСУВАННЯ

У статті подана спроба дати відповідь на питання, чи застосовувало суспільство Гетьманщини контрацепцію і як що так, то як такі практики впливали на рівень народжуваності. Аналізуються відповідні демографічні коефіцієнти, тогочасні релігійні настанови та суспільні моральні норми. Отримані дані порівнюються із результатами досліджень даної проблеми на матеріалах європейського ранньомодерного соціуму.

Ключові слова: Гетьманщина, дитина, контрацепція, народжуваність, прокреація, уникання вагітності.

Проблема застосування чи не застосування традиційним суспільством контрацепції є доволі важливою складовою історико-демографічних та соціально-історичних досліджень. Так, на сторінках синтетичної праці «Ідентичність Франції» відомий історик Фернан Бродель, у властивій йому яскравій манері, розлого описує масову появу контрацепції у Франції другої половини XVIII ст. Він навіть вживає термін «контрацептивний десант у селі», наводячи спрощену схему поширення практик від багатих до бідних і з міста до села¹. Вочевидь, тема контрацепції була дуже важливою для Броделя, адже в узагальнюючому дослідженні, де кожна сторінка на вагу золота, проблемі відведено аж півтора десятка сторінок. На мою думку, теза французького історика про вибухове поширення практик запобігання вагітності в другій половині XVIII ст. надто зручно накладається на його бачення цього часу, як переломного для Франції – появу «нового порядку». Важливою складовою цього явища була так звана «демографічна революція», котра означала зміну схеми відтворення населення, у тому числі скорочення дитячої смертності й зниження рівня народжуваності, зокрема й через свідоме ставлення до зачаття.

Дослідження Броделя передусім показує, наскільки порушене питання є важливим для розуміння особливостей функціонування окремого соціуму на якомусь конкретному етапі його розвитку. Особисто мене цікавить суспільство Гетьманщини та його демографічна поведінка, зокрема пов'язана із зачаттям та природною і контрольованою народжуваністю. У контексті їхнього вивчення проблема контрацепції вже частково порушувалася, однак не ставала предметом окремого чітко спрямованого дослідження².

Необхідно зауважити, що дана тема стосовно історії ранньомодерної Європи є дискутованою. З одного боку, відомий історик-демограф Массімо Ліві Бачі говорить, що у XVIII ст. контрацепції в глобальному сенсі в Європі ще не було³. З іншої сторони, на локальних прикладах можна знайти багато свідчень її застосування. Принаймні, немає підстав недовіряти вже згаданому Фернану Броделю, котрий, посилаючись на

© Сердюк Ігор Олександрович – кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

французьких демографів, писав, що у XVIII ст. в Англії й Франції засоби контрацепції були досить поширеними. При цьому він наводить приклад Мелані – маленького містечка за 47 кілометрів від Парижа. Там з 1765 по 1789 рр. до неї вдавалася четверта частина подружніх пар⁴.

Позірна взаємозаперечність тез Масімо Бачі і Фернана Броделя підштовхує до формулювання дослідницького питання наступним чином: «Чи були контрацептивні практики настільки поширеними в суспільстві Гетьманщини, щоб впливати на рівень народжуваності?». Такий рівень історики-демографи представляють переважно за допомогою спеціального коефіцієнта, котрий характеризує число народжень на одну тисячу представників спільноти й визначається в проміле (‰). На матеріалах Гетьманщини цей показник уже визначався (у тому числі й мною), тому не буду наводити методик і хід його обчислення, а обмежуся результатами.

Отож за моїми обчисленнями за даними Генерального опису 1765-1769 рр. коефіцієнт народжуваності для населення Стародуба становив 41,5‰, Переяслава – 40,7‰, Ніжина – 45,9‰⁵. Отримані показники відповідають надвисокому рівню народжуваності⁶, однак значно менші за коефіцієнт, встановлений Юрієм Волошиним для сільського населення Стародубщини у 1758–67 рр. – 60%⁷. Такому ж значенню дорівнює загальний коефіцієнт встановлений Борисом Міроновим для Європейської Росії XVIII ст. – 60%⁸. Згідно з обрахунками Ярослава Кіся, народжуваність у ранньомодерному Львові становила 46%⁹. Для міст Європи цього періоду був характерний набагато нижчий рівень народжуваності¹⁰. За дослідженнями Казімежа Гурнего, коефіцієнт народжуваності в Торуні в 1760-х рр. становив 35,7‰. Польський історик дійшов висновку, що показник залежить від числа людності в місті. Наприклад, для маленького містечка Далешіце (Daleszyce) з населенням 1109 мешканців він становив 47,9‰, тоді як для Варшави, Кракова, Познані коливався на рівні 35–38‰. За висновками дослідника, у більших містах був більший відсоток бідного населення, для яких укладання шлюбу було проблематичним і це відбивалося на загальному рівні народжуваності¹¹.

На думку російського історика Бориса Міронова, коефіцієнт народжуваності на рівні нижчому за 50‰ може свідчити про появу контролю над нею¹². Нагадаю, що для сільського населення за даними Генерального опису він був істотно вищим (на рівні 60‰), а показники міських мешканців (40–46‰) я схильний пояснювати специфікою вікової структури населення та шлюбних практик. До того ж, основна маса населення Гетьманщини мешкала саме у селах. Відтак можна стверджувати, що в цьому суспільстві контрацепція не була настільки поширеною, щоб впливати на загальний рівень народжуваності. У цьому сенсі демографічні дані накладаються на наші уявлення про ціннісні орієнтири тогочасного соціуму та його налаштуванням на продовження роду, як обов'язок кожного доброго християнина. Інше питання – чи практикувалася контрацепція взагалі (навіть як казусні випадки), для чого і в яких формах?

За моїми спостереженнями, у текстах про регулювання дітонародження у традиційному суспільстві почасти «зліплюються» до купи контрацепція та абортівання. Зазвичай говориться про побутування цих двох явищ, а потім на підтвердження наводиться приклад позбавлення плоду, а не уникання вагітності. На моє переконання, у суспільстві Гетьманщини ці два явища носили виразно різний соціальний контекст. Метою запобігання вагітності було уникання народження дитини (і пов'язаних із цим можливих ускладнень), що важливо, то так могли чинити й у шлюбі¹³. А от до позбавлення плоду вдавалися, щоб приховати факт позашлюбного сексу і таким чином уникнути розголосу та відповідальності (принаймні, ми не маємо жодної тогочасної судової справи про цілеспрямований аборт у шлюбі). Відтак абортівання більш доцільно розглядати у контексті дітовбивства, а не регулювання народжуваності.

Що до доцільності й мотивації запобігання вагітності, то Божена Плонка-Сирока – авторка колективної монографії про появу контрацепції – стверджує, що до середини XVIII ст. вона не була актуальною. Тодішня Європа не знала проблеми перенаселення, а навпаки – потребувала поповнення людності. Мотивація для контрацепції з'явилася

на рубежі століть із появою «салонних жінок» з екзальтованою романтичною свідомістю¹⁴. Простір Гетьманщини ще не був переповнений людию. Густина населення тут, за висновками Олени Замури, була ще меншою, ніж у Європі, – приблизно 20 чол. на км². При таких показниках існував баланс між потребами суспільства та здатністю традиційного землеробства ці потреби забезпечити. Демографічна напруга настає за густоти населення 34 чол. на км² і вище¹⁵. Тож теорія Мальтуса тут ще би не знайшла своїх прихильників.

Населенню Гетьманщини теж явно не була притаманна екзальтована свідомість (принаймні ми цього не бачимо в джерелах). На теренах Російської імперії вона поширилася пізніше. Аж ген у другій половині XIX ст., виписуючи образ поганої матері, Лев Толстой укладе в уста Анни Кареніної розповідь про її досвід запобігання вагітності. Для її сестри Доллі це виявиться шоком, несподіваним поясненням існування родин «лише» із одним-двома дітьми. Героїня «Війни і миру» Елен теж говоритиме, що вона не така вже й дурепа, щоб мати дітей від П'єра Безухова. На противагу таким негативним постатям письменник створив і позитивні образи, як то Кіті Левіна. Остання не думала про контрацепцію, була хазяйновитою і довго народжувала в муках з небезпекою для здоров'я, як того вимагав письменницький канон ідеальної матері¹⁶.

Образи, подібні до Кіті, можуть підказати, де шукати мотивацію до уникання вагітності. Як пише Божена Плонка-Сирока, зацікавленими у регулюванні народжуваності могли бути жінки, котрі побоювалися чергових пологів¹⁷. Їй вторує й Аннета Гловацька-Печинська: «Смерть при пологах сприймалася на загал без бунту з покорою, як Божа воля. Звичайно, це не означало, що жінки того не побоювалися. Може бути саме тому в XVII і XVIII ст. частково застосовувалися контрацептивні практики»¹⁸.

Для цього жінки використовували різні способи, головним чином магію. Були відомі різні зілля, які, як уявлялося, повинні були перешкодити заплідненню. Про «потрібні» трави знали старі жінки, ворожки, також про них опосередковано йшлося у зільниках. Ці порадики говорили про ефекти вживання деяких рослин, а звідси могли бути відібрані вказівки як запобігти вагітності (діяти навпаки). Про «реальну» дієвість подібних засобів говорити важко, наприклад, контрацептивом в якомусь із польських порадики вважалася петрушка¹⁹. Грунтовне дослідження Катерини Дисси на матеріалах ранньомодерної Волині засвідчило широкий арсенал магичних засобів і різноманітність практик²⁰. При цьому все ж найперше йдеться про переривання вагітності, а не її запобігання, про це джерела більш промовисті.

Вважається, що певну контрацептивну дію чинить продовження періоду лактації, однак це геть непевний засіб, до того ж він носить дещо інший контекст. Відомий французький історик Жан Луї Фландрін у цьому сенсі настійливо рекомендує розрізняти приклади простолюду та аристократії. Дружини вельмож дійсно не годували груддю своїх дітей, оскільки це робили спеціально найняті годувальниці, а саме лактація в той час була основним запобіжником вагітності²¹. Відтак період лактації у них був зведений до мінімуму. Принаймні так було в подружжя Ханенків. 23 листопада 1731 р. дружина Миколи Ханенка Уляна народжує сина, а вже 3 грудня він нотує до щоденника: «Сего числа умовили мамку до Петруся на рок, а давать ей грошми пять коп.»²². На жаль, у щоденнику немає дат народження їхніх наступних дітей, а таких було ще сім²³. В сенсі короткого інтервалу між народженнями показовим є приклад княгині Катерини Дашкової. 21 лютого 1760 р. вона народжує доньку Анастасію, а менше ніж через рік – 1 лютого 1761 р. – сина Михайла²⁴.

Дашкова була представницею елітарних кіл Російської імперії, з огляду на її статки і зайнятість, її дітьми мала опікуватися годувальниця. У середовищі простолюду можливостей її найняти було значно менше. Цікаво, що український поет і священник початку XVIII ст. Климентій Зіновієв зі свого боку дивувався цій традиції і, що важливо, приписував її саме багатим у спеціальному вірші «Ω жена(х) богаты(х) мамки дѣте(м) дѣ(р)жащы(х): а своїми пѣ(р)сями дѣте(и) не кормящыхъ».

Віддавання дітей «мамкам» не виглядає дивним у контексті загальноєвропейських

практик. Ханенки це зробили «аж» на десятий день й після похрестин. Шойнородженого Шарля Моріса Талейрана²⁵ віддали «мамці» вже через кілька годин. Як стверджує французька дослідниця Елізабет Бадінтер, у Франції XVIII ст. так робили не тільки аристократи, а й міщани. З 21 тисячі паризьких дітей, народжених у 1780 р., тільки близько тисячі годували їхні матері²⁶. У цьому сенсі актуальними і відкритими залишається низка питань: чи все залежало від матеріальних факторів і наскільки сильним було прагнення не годувати дитину власною груддю? Чи проводило суспільство Гетьманщини взаємозв'язки між лактацією і униканням вагітності та що з цього слідувало? Необхідно мати на увазі, що навіть за умови дієвості, переставши годувати груддю, жінка вагітніла знову. Важливо те, що як у сенсі лактації, так і вживання трав, магії активною стороною була жінка. Згадані практики і маніпуляції були спрямовані саме на її організм. А чи могла існувати чоловіча контрацепція?

Теоретично чоловіки в Гетьманщині могли знати про перерваний статевий акт. Про нього принаймні говориться у Старому Заповіті в дуже негативних конотаціях: «А Онан знав, що не його буде насіння те. І сталося, коли він сходився з жінкою брата свого, то марнував насіння на землю, аби не дати його своєму братові. І було зле в очах Господа те, що він чинив, і вбив Він також його» (Буття 38:9-10).

Як бачимо, гріх Онана був настільки важким, що того скарали на горло. Важко сказати, як ця біблійна історія впливала на своїх реципієнтів. Чи підказувала вона їм можливий алгоритм дій, чи навпаки страхом змушувала утримуватися від таких практик? Останнє видається доволі сумнівним у світлі останніх досліджень народної побожності в Гетьманщині, зокрема висновків Оксани Романової про секуляризацію суспільної свідомості упродовж XVIII ст. та тенденцію до підміни дійсного страху за порушення церковних норм турботою про формальне виконання правил заради «людської слави»²⁷. Ці висновки базуються на дослідженні уникань сповіді, ставленні до поховальних практик, тобто вчинків помітних загалу, натомість перерваний статевий акт можна вважати «прихованим» гріхом, про який першопочатково знали тільки самі ж грішники.

Хто міг вдаватися до таких учинків і з яких мотивів? На таке питання Фернан Бродель відповів, цитуючи одного французького місіонера, котрий у 1782 р. в Нормандії записав наступне: «злочин ганебного Онана... величезний та дуже відомий серед подружжів [...] особливо коли вони не хочуть мати величезної кількості дітей, не бажаючи позбавляти себе задоволення, які вони смакували в подружньому житті; ця жалюгідна схильність спільна і для багатих, і для бідних; їхні мотиви різні, але злочин той самий»²⁸. Бродель наводить приклад одного регіону великої та дуже розмаїтої Франції, а Гетьманщина була значно меншою територіально і гомогеннішою. Є підстави гадати, що «злочин Онана» тут якщо могли практикувати, то хіба під час нешлюбного сексу. Про це опосередковано можуть свідчити питання про те, чи була еяколяція у тогочасних судових справах. З іншого боку, величезна кількість справ про перелюби свідчить про зворотне. Необхідно враховувати, що чоловік за сексуальні злочини на практиці отримував істотно менше покарання, а тому він мав менше мотивації до стримування.

Що до сексу в шлюбі, то тут теж чоловік був не надто вмотивований до дій на уникання вагітності, адже він не народжував у муках і щоразу не наражався на смертельну небезпеку. Економічні міркування також не видаються мотивуючими, адже у джерелах Гетьманщини фіксується купа дітей, відданих у найми чи учнівство при живих батьках. Народженням дитини чоловік сприяв глорифікації себе як батька, але не був так прив'язаний до дітей, як мати. Про це свідчить також купа справ про двоєженців, які мали дітей в обох шлюбах. Як приклад, можна згадати справу злодія-троєженця Левка Іванченка, записану Прилуцьким полковим урядом у 1723 р. Левко залишив свою першу дружину Олену з двома дітьми в селі Журавка й пішов на службу в охотницький полк Галагана, де пробув чотири роки. Під час служби одружився вдруге, прожив з «новою» дружиною Ганною в Іркліїві ще два роки, потім покинув її й пішов на Дон, де пробув п'ять років. Після цього Левко повернувся до Ганни, жив з нею, але потім знову покинув уже з двома дітьми і подався до Городища,

де втретє одружився. Кілька тижнів він прожив у Городищі, потім знову повернувся до Ганни²⁹. Левкові немає сенсу намагатися запобігти вагітності, адже він дуже легко лишає своїх дружин з дітьми.

Якщо підсумувати, то контрацептивні практики в Гетьманщині цілком могли застосовуватися, однак у таких масштабах, що їхній вплив на рівень народжуваності не простежується. Ще одним поясненням може бути також низька дієвість можливих способів уникання вагітності, адже тогочасне суспільство ще не було озброєне відповідними медичними знаннями і не мало необхідного арсеналу засобів. У цьому контексті більш дієвими могли б бути періодичні утримання від сексу, наприклад, під час посту. Однак ці дії вже не є контрацепцією, до того ж вони більше б позначилися не на рівні народжуваності, а на її сезонності, дослідження котрої вимагає окремого тексту.

1. Бродель Ф. Ідентичність Франції. Люди і речі. Кн. 2 / Фернан Бродель. К. : Вид-во Жупанського, 2014. – С. 183–197.

2. Сердюк І. Шлюбна поведінка мешканців полкових міст Гетьманщини за даними Румянцевського опису 1765–1769 рр. / Ігор Сердюк // Полтавські історичні студії : ювілейний збірник на пошану Віктора Ревеґука. – Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2013. – С. 60–74; Його ж. Баба-повитуха в населені ранньомодерного міста (за даними статистичних джерел) / Ігор Сердюк // Краєзнавство. – 2009. – №3–4. – С. 214–221; Його ж. Полкові міста Лівобережної України середини XVIII ст.: історико-демографічний вимір (на прикладі Ніжина, Переяслава й Стародуба): дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «історія України» / Ігор Олександрович Сердюк. – Полтава, 2010. – 283 арк.

3. Баччи М. Л. Демографическая история Европы / Массимо Ливи Баччи. – СПб.: «Александрия», 2010. – С. 157–162, 217–225.

4. Показово, що говорючи про XVIII ст., Бродель користується прикладом з другої його половини. Див.: Бродель Ф. Вказана праця. – С. 170–175.

5. Сердюк І. Полкових городов обивателі: історико-демографічна характеристика міського населення Гетьманщини другої половини XVIII ст. Монографія / Ігор Сердюк. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2011. – 304 с.

6. Відповідно до шкали оцінки народжуваності, запропонованої Борисом Урланісом та Володимиром Борисовим, загальні коефіцієнти менші 16‰ вважаються низькими, з 16‰ до 24‰ – середніми, з 25‰ до 29‰ – вище середніх, з 30‰ до 39‰ – високими, а 40‰ і більше – надвисокими. Див.: Демографический энциклопедический словарь / Редкол. : Валентай Д. И. (гл. ред.) и др. – М. : Сов. Энциклопедия, 1985. – С. 209–210.

7. Волошин Ю. Розкольніцькі слободи... – С. 129.

8. Миронов Б. Социальная история России периода империи. (XVIII – нач. XIX в.в.): В 2-х т. 3-е изд. испр., доп. / Борис Миронов. – СПб. : «Дмитрий Буланин», 2003. – Т. 1. – С. 159.

9. Кись Я.П. Население и социальная структура Львова в период феодализма / Ярослав Павлович Кись // Города феодальной России [сборник статей памяти Н. В. Устюгова / ред. Н. М. Дружинин и др.] – М.: «Наука», 1966, – С. 365–366.

10. Для Західної Європи в 1750–75 рр. середній коефіцієнт народжуваності дорівнював 39‰. Див.: Урланис Б. Рост населения в Европе (опыт исчисления). – М., 1941. – С. 231.

11. Górny K. Ze studiów nad stosunkami ludnościowymi Torunia w XVIII w. / Kazimierz Górny // Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. – Toruń, 1977. – Historia. XI. – S. 80.

12. Миронов Б. Указ. соч. – С. 187.

13. Це дуже схематично і в загальних рисах. Дійсно, до запобігання вагітності також могли звертатися передусім, щоб приховати факт нешлюбного сексу. Це, наприклад, було актуальним для повій. Однак тут контрацепція теж була потрібна,

щоб уможливити «процес», а аборткування ставало необхідним, коли контрацепція не подіяла, тобто було спрямоване вже на наслідки цього «процесу», а не на його уможливлення.

14. Płonka-Syroka B. Społeczno kulturowe uwarunkowania kontroli płodności kobiet w kulturze europejskiej jako kontekst badań nad historią antykoncepcji / Bożena Płonka-Syroka // Zjawisko antykoncepcji w perspektywie społecznej i historycznej. – Wrocław, 2012. – S. 41–46.

15. Олена Замура припускає, що в дійсності показник був дещо нижчим, бо у даних Перковського (які використовувалися нею при підрахунку густоти) кількість населення занижена через недосконалість джерела. Однак в такому разі показник мав би бути вищим, за обчислений нею, адже кількість населення стоїть у чисельнику формули. Див.: Замура О. «Великий шаленець»: смерть і смертність в Гетьманщині XVIII ст. // Олена Замура. – К.: К.І.С., 2014. – С. 56–57.

16. Образи «поганих матерів» у російській літературі досліджує Дженні Камінер (Jenny Kaminer). Велику увагу вона приділяє якраз Анні Кареніній і розмірковує про те, наскільки поширений «типаж» зобразив Толстой, що теж є дуже дискусійним питанням. Див.: Kaminer J. Women with a Thirst for Destruction: The Bad Mother in Russian Culture / Jenny Kaminer. – Evanston: Northwestern University Press, 2014. – P. 24–60.

17. Płonka-Syroka B. Op. cit. – S. 45.

18. Głowacka-Penczyńska A. Kobieta w małych miastach Wielkopolski w drugiej połowie XVI i w XVII wieku / Anetta Głowacka-Penczyńska. – Warszawa: Neriton, 2010. – S. 50–51.

19. Зільники навряд чи могли широко застосовуватися простолюдом. Див.: Ibid. – S. 50–51.

20. Діса К. Історія з відьмами. Суди про чари в українських воєводствах Речі Посполитої XVII – XVIII століття / Катерина Діса. – К.: Критика, 2008. – 302 с.

21. Flandrin J.-L. Historia rodziny. Pokrewieństwo, dom, seksualność w dawnym społeczeństwie / Jean-Louis Flandrin. – Warszawa: Aletheia, 2015. – S.76-77.

22. Дневник генерального хоружаго Николая Ханенка (1727–1753г.) // Киевская старина. – 1884. – №5. – С. 40.

23. Див.: Модзелевский В. Малоросійський родословник. Т. 5. Вып. 3 / Вадим Модзелевский. – К.-СПб: ВИРД, 2004. – С. 48.

24. Катерина Дашкова (1743–†1810) – княгиня, авторка мемуарів, сподвижниця Катерини II та учасниця перевороту 1762 р. Див.: Россия XVIII столетия в изданиях Вольной русской типографии А.И. Герцена и Н.П. Огарева. Записки княгини Е.Р. Дашковой. Репринтное воспроизведение. – М.: Наука, 1990. – С. 15, 18.

25. Шарль Моріс де Талейран-Перігор (*Charles Maurice de Talleyrand-Périgord*; 1754–†1838) – французький політик та дипломат, займав посаду міністра зовнішніх справ Франції (починаючи з Директорії і закінчуючи урядом Луї-Філіпа).

26. Badinter E. Historia miłości macierzyńskiej / Elisabeth Badinter. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen Liga Republikańska, 1998. – S. 86.

27. Романова О. Значення передсмертної сповіді та поховання за християнським обрядом у свідомості людей XVIII ст. / Оксана Романова // Україна в Центрально-Східній Європі. – 2007. – №7. – С. 231.

28. Цит за: Бродель Ф. Взана праця. – С. 186.

29. Як-скій И. Черты народной жизни в Малороссии нач. XVIII в. // Киевская старина. – 1895. – №1. – С.15–16.

Игорь Сердюк. Контрацепция в обществе Гетманщины и её не (использование).

В статье представлена попытка дать ответ на вопрос, применяло ли общество Гетманщины контрацепцию и если да, то как такие практики влияли на уровень рождаемости. Анализируются соответствующие демографические коэффициенты, религиозные установки и общественные моральные нормы. Полученные данные срав-

ниваются с результатами исследований данной проблемы на материалах европейского ранне-модерного социума.

Ключевые слова: Гетманщина, ребенок, контрацепция, рождаемость, прокреация, избегание беременности.

Igor Serdiuk. Contraception in the society of the Hetmanschyna and its (non)using.

The article attempts to answer the question whether society has used Hetman contraception. Contraception is seen as a deliberate action aimed at avoiding pregnancy in order to regulate the number of children in the family. Determine the extent of the possible impact of such practices on fertility. For this determined and analysed important factor in fertility. Analysed the religious instruction that could affect the reproductive behaviour of the population of Hetmanschyna, turns their impact on individual life strategies. Included are also social norms and moral conformity of contemporary society. It is concluded that religious doctrine is considered procreation as the main purpose of marriage and sex. Sex for pleasure was considered a sin, which automatically made sin and contraception. On the other hand, people's religiosity was not something absolute. Population permitted late «domestic» sins that were not visible to the environment. Besides religion had to be other reasons for trying to avoid conception. The data are compared with the results of research on materials of the problem early modern European society (especially the Rzeczpospolita and France). This comparison showed that population of Hetmanschyna was more set to childbirth, while societies of France, some communities have sought to regulate fertility. An important aspect is also the low efficiency potential arsenal of contraceptives. Simple people know too little about the mechanisms of pregnancy and real ways of avoidance. Overall, the study allows the conclusion that society of Hetmanschyna in the eighteenth century has not practiced contraception, at least on such a scale that it affected the birth rate and the model of demographic reproduction. Contraception in these areas will be distributed only in the second half of the nineteenth century, when «demographic revolution» started in region.

Key words: Hetmanschyna, child, contraception, fertility, reproductive, avoiding pregnancy.

